

Szín – játék – költészet

Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére

Szerkesztette

•

Czibula Katalin

Demeter Júlia

Pintér Márta Zsuzsanna

Partium Kiadó – Protea Egyesület – *reciti*

Budapest • Nagyvárad
2013

A kötet megjelenését az OTKA 83599. számú programja,
a Partiumi Keresztény Egyetem és
a Lectio Kulturális Egyesület támogatta.

A borító a *Kilianus* (Kolozsvár, 1767) című színlap felhasználásával készült
Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár, Győr, G. XXIII. 2. 11. 58.

Fotó: Medgyesy S. Norbert

Szerkesztette:

Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta Zsuzsanna

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc* (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>) feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

Köteteink a *reciti* honlapjáról letölthetők. Éljen jogaival!

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OMAGIU. Kilián István

Szín – játék – költészet: tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István
tiszteletére / szerkesztette: Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta
Zsuzsanna. - Oradea: Partium; Budapest: Protea Kulturális Egyesület, 2013
ISBN 978-606-8156-45-3; ISBN 978-963-7341-95-3

I. Czibula, Katalin (ed.)

II. Demeter, Júlia (ed.)

III. Pintér, Márta Zsuzsanna (ed.)

008

ISBN 978-606-8156-45-3

ISBN 978-963-7341-95-3

Kiadja a Partium Kiadó, a Protea Kulturális Egyesület és a *reciti*,
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
tartalomszolgáltató portálja ► <http://www.reciti.hu>

Borítóterv: Bánffi-Benedek Andrea

Tördelte: Hegedüs Béla

Az alkalmi játéktól a rekreációig*

1787-ben Révai Miklós *Elegyes versei, és néhány apróbb kötetlen írásai* című kötetében megjelenteti Josef von Sonnenfelstől fordított drámáját *Az áldozat* címmel.

Mivel a szövegnek kézirata nem maradt fenn, a keletkezés körülményeiről csak azt tudjuk, amit a fordító elárul az előljáró beszédben:

Ki mondhatatlan mi igen gyönyörködtető a' természetnek együgyűsége. Az ő szépsége, noha pusztá, olyly bé ható még is, hogy magán kívül ragadja az érzékeny szíveket. Ilylyen édes együgyűséget tapasztaltam, én leg alább, Szonnenfelsz' Áldozatjábann, abban a' Kis Pásztor Játékban, melylyet Németül írt, és még pedig igen is sietve, a' mint maga vallja, felséges Mária Terésia Kegyes Fejedem Aszszonyunknak Születése' Napjára. Igen tartott tőle, ne talám, nevének kissebbségére, gyarlóbban ejtse munkáját siettetésével. De épen nem volt mitől tartania. Szerentsés Szerzője volt ártatlan remek Játékának. Maga az ártatlanság, ha szóllana, tulajdon olyly természeti együgyűséggel mozgatná gyenge ajakit. Nékem ugyan anynyira meg tetszett, hogy ürességem telvén reá, azt szüreti multságomra magyarbann is próbáltam ki ejteni. Ha pedig mását nem is adhatom édességének, elég nékem, hogy tsak ugyan még is szép foglalatossággal tötöttem időmet.¹

Hogy miféle szüreti multság adta az alkalmat, arról az *Elegyes versek* egy különálló korpusza ad felvilágosítást: Révai Tóth Farkasnak, „az ekes tudományok' és a' böltselkedés' tudósának, a' királyi tudomány mindenességnek a' tisztes oskolákban lévő öregebbik tanítónak pétsi megyebeli áldozó papnak”² ajánlja ezt a szöveggyűsége, amely „Bion' Koporsós versét, és Szonnenfelsz' Áldozatját” tartalmazza, és a Szinyér váralji 1772-es szüret terméke.³

* A tanulmány az OTKA 83599 sz. programja keretében készült.

¹ *Az áldozat. Pásztor Játék egy nyilásban* = RÉVAI Miklós' *elegyes versei, és néhány apróbb kötetlen írásai*. Függelékül hozzájuk adatnak másoknak is némelyly hozzá íratott darabjaik, végre néhány régiségek is. Pozsonbann, Loewe Antal' betűível, 1787, 195–196. A dráma modern szövegkiadása: CZIBULA Katalin – DEMETER Júlia – KILIÁN István – PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Piarista iskoladrámák* II., Bp., Argumentum – Akadémiai, 2007, 287–296.

² RÉVAI, *i. m.*, 177. Tóth Farkasról l. SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, Bp., kiadja Hornyánszky Viktor, 1891–1914, XIV. kötet, 367–368. Kapcsolatokról l. Révai Tóth Farkashoz írt alagyáját, mely a kötetben a IX. számot kapta: RÉVAI *i. m.*, 62–66.

³ A Szinyér váralji szüret életrajzi háttéréről l. CSAPLÁR Benedek, *Révai Miklós élete*, I. kötet, Bp., Aigner, 1881, 346–349.

Révai pályáján rövid és könnyed kiterő ez a kedvtelésből fordított játék. Jobbágyiparos mester fia lévén művelődésre, tanulásra csak a piarista iskolákban nyílik módja, majd hivatásként is a rendbe való belépés az egyetlen lehetőség; ugyanakkor törekvései, szellemi igényei nehezen, sőt egyáltalán nem összeegyeztethetőek a rend kereteivel, így életének javarésze küzdelem a szerzetesi élet kötöttségeivel szemben a felvilágosult értelmiségi lét szabadságáért:

A papok, kivált a' Jezsuiták, és a' jezsuíta kovásztól meg savanyodott többi sereg, mintegy vesztetre esküdtek. Minden vétkem az, hogy [...] a' dolgokról a' józanabb értelem szerint vélekedem, hogy a' többi magyar írókkal én-is mit azt abban az ízbenn igyekszem irdogálni, a' melylyre ők meg tompultak.⁴

Pedig nem is tartozott a korszak veszélyes politikai-filozófiai gondolkodói közé: munkásságának szerteágazó irányait egybefogta a nyelvészet-nyelvművelői tevékenység, tulajdonképpen nem is érdekelte más, mint a magyar nyelv; nem is elsősorban propagandisztikus-hazafiúi síkon, hanem tudományos tárgyként, rendszer és struktúra minőségében, megismerendő képződményként. Ez a megismerési vágy mozgatja mint tankönyvíró, mint akadémiaszervezőt, mint költőt, mint újságíró, mint szerkesztőt, mint szaktanárt az építéset, a rajz, a mezőgazdaság tanítása terén. Igazából kizárólag a nyelv az, ami összefogja számára ezeket a tevékenységi területeket: tankönyveiben felismeri, hogy a legkisebbek tanításával kezdődik a nyelv helyes használatának a megalapozása, Besseyei *Jámbor szándékának* megjelentetésében és akadémiai tervzetében a magyar nyelv művelésének az ügye vezeti, költőként ugyan a magyar klasszikus triász tagjaként tartják számon, de „alagyái”, azaz hexameterben és pentameterben írt versei mellett a magyaros verseléssel is kísérletezik: a magyar költői nyelv határait keresi. Újságíróként átfogó nyelvészeti programot jelentet meg, nyelvtanításra és nyelvemlékgyűjtésre hirdet pályázatot, majd kommentálja és kiadja legfontosabb nyelvemlékeinket, és legjelentősebbnek ítélt kortársai munkáit; rajzot tanít, és építészeti illetve mezőgazdasági szakkönyvet ír, megteremtve az adott szaknyelv alapjait. Ehhez képest még hihetnénk is, hogy valóban rövid kirándulás csupán a drámafordítás. A kötet előszavában a kompozíciót taglalva *Az áldozat* azok közé a darabok közé tartozik, amelyekről így beszél: „Tovább, ami e jelen lévő kötetecskét illeti, vagynak egyéb darabocskák is benne, fiatalabbkori gyakorlásaim.”

Céljával kapcsolatosan éppen abban a kötetben, amelyben *Az áldozat* jelent meg, Bolla Mártonhoz⁵ 1777-ben írott versében fejti ki, hogy a nyelvművelő program részét képezi sok egyéb tevékenység mellett a színjátszás is:

Rajta tehát, merjünk valamit, látd, tágas előttünk
Hírünk' útja, terül szép ki futásra mezőnk.
Vagy történeteket, vagy szép Intéseket írjunk,
Melylyeket Erköltsek szent Tudománya adat.
Vagy földet mérjünk, vagy szint' az egekbe vezessük

⁴ Orczy Lőrincchez írott levele, idézi: ÉDER Zoltán, *Révai Miklós*, Bp., Akadémiai, 1972, (A múlt nagy tudósai), 179–180.

⁵ Bolla Mártonról: SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái* I-XIV. kötet, Bp., 1891–1914, I., 1199–1201., *Magyar katolikus lexikon*, szerk. DR. VICZIÁN János, Bp., Szent István Társulat, [1996], I. 905., *Új magyar irodalmi lexikon*, főszerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 2000,² I., 281.

Népünket, 's járjunk tsillagos útjaikon.
 A' Napnak szekerét mutogassuk, 's hold' tsoda fogytát:
 Üstökös égésnek nagy tüze merre kereng.
 Vagy Törvényt Magyarúl írván, ártatlan Igazság'
 Szent szeretetre vonó fényeit adjuk elő.
 Vagy Mars' új Seregét állítsuk rendbe, tanítván,
 Hogy forog ékesben fegyvere, lába, keze.
 Most Haza népünkkel mulatozzunk Verseket öntvén;
 Milylyeket a' jobb íz' meg szeretése követ.
 Vagy Játék Háznak alakos víg népe ki szállván
 A' komorúlt szívnek nyájasan üzze bajját.⁶

Révait a tanításhoz ugyan ellentmondásos kapcsolat fűzte, de mégis végigkísérte egész pályája során: tanított a rendben, nevelő főúri családoknál, rajzot oktatott éppen ebben az időben a Győrben megalapított rajziskolában, élete végén pedig Budán, az egyetemi katedrán, a nem rég alapított magyar tanszéken.

A lefordított szerény alkalmi darab tematikája helyett itt az eredeti szerző személye sokkal érdekesebb: Révai Josef von Sonnenfelsben II. József császár legfontosabb kulturpolitikusát tisztelhet, személyében egyfajta garanciát láthatott a lefordított darab politikai korrektsége tekintetében. Míg egy nemzedékkel korábban a magyar drámaírók az udvari költőben, Pietro Metastasióban és műveiben látták ezt a garanciát, addig Révai nem a drámairodalom, hanem a kulturpolitika felől közelített a kérdéshez. Nem a Burgtheater népszerű darabjai közül választ alapanyagot, mint kortársai közül sokan, hanem a császár bizalmasának, a kulturális élet tekintélyének egy jelentéktelen szövegét. A játékot maga a szerző ítéli jelentéktelenné, olyannyira, hogy később elhallgatja ezt a munkáját; *Briefe über die wienerische Schaubühne* című művében ezt a megjegyzést teszi egy színbírálattal kapcsolatban: „Und mein Urtheil auch nicht gerade zu schiel, weil ich nie ein Schauspiel verfertiget habe.”⁷ Nem tudni, Sonnenfels direkt feledkezik el a *Das Opferröhl*, vagy ezt az alkalmi művet nem is tekinti színdarabnak.

Révai számára azonban saját törekvései miatt fontos Sonnenfels személye: az a felvilágosult kulturpolitika, amelyet ő vezet be a birodalomban, nagyon is közel állt Révai elgondolásaihoz, akinek világias, felvilágosult gondolkodása éles ellentétbe hozta őt a piarista renddel is. Ugyanakkor az sem véletlen, hogy az 1779-ben írott fordítás később, 1787-ben látott napvilágot: Révai 1784-ben próbálkozott akadémiatervezetének jóváhagyásához II. József császár jóindulatát megnyerni, de akkor a nyelvrendelet miatt aktualitását veszítette ez a dolog. A tervet azonban nem ejtette el, és a további kísérletekhez jól kapcsolódhatott Sonnenfels neve mint a császárhoz illetve politikájához fűződő lojalitás látványos jele.

⁶ RÉVAI, *i. m.*, 21–22. Bolla Márton maga is követi Révai intencióit, szintén sikerrel próbálja ki magát a drámaírásban. Drámáit I. DEMETER Júlia – KILLÁN István – KISS Katalin – PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Piarista iskoladrámák I.*, Bp., Akadémiai – Argumentum, 2002, 207–321.

⁷ JOSEF VON SONNENFELS, *Briefe über die wienerische Schaubühne*, aus dem französischen übersetzt, Wien, bey Joseph Kurtzböck, auf dem Hofe, 1768. Wiener Neudrucke: Neuauflagen und Erstdrucke deutscher literarischer Texte, Bd. 9., hrg: Hilde HAIDER-PREGLER, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1988, 336.

Révait végül felmentették a piarista rendből, világi papként folytatta pályáját.⁸

... vallásos meggyőződése modernizálódott ugyan, de nincs nyoma annak, hogy hite megrendült volna, a jozefinista szimpátiái és világias ambíciói mögött is érintetlen maradt. Őt – jó néhány kortársával ellentétben (pl. Ányos Pál, Dayka Gábor betoldás tölem C.K.) – nem gyötörték kételyek, konfliktusa nem önmagával, hanem némely előljárójának szűkkeblűségével támadt.⁹

Az ő esetében arról van szó, hogy tevékenységében a polgári értelmiségi lét mentén tapogatózik. Nemcsak annyiban, hogy az anyanyelvi törekvések a birodalmon belül határozottan a polgári értékek előretörésével függnek össze, hanem abban is, ahogy tevékenységi formáit a későbbi jellegzetes polgári foglalkozások között keresi. Ennek reprezentatív példája újságírói működése, amely ugyan igen rövid, de hallatlanul tevékeny.

Az 1784-es év igen változatos és irodalomtörténeti szempontból különösen érdekes éve az 1780-ban indult első magyar újságnak, a pozsonyi kiadású Magyar Hírmondónak. Miután első és egyben arculatát kialakító, meghatározó szerkesztője, Rát Mátyás az 1782. év végén elhagyta a várost és a lapot, az őt felváltó szerkesztő, Mátyus Péter alatt erősen megfogyatkozott az előfizetők száma. Ezért 1783 végén a lapkiadó, Patzkó Ferenc Ágoston új szerkesztő után nézett, és az alkalmas személyt meg is találta Révai Miklós személyében, akit már egy évvel ezelőtt is melegen ajánlott Rát, de akkor a nyomdász-kiadó az olcsóbb megoldást választotta, és a kevesebb fizetést kérő Mátyus mellett döntött.¹⁰ Így lett a Magyar Hírmondó szerkesztője Révai Miklós, és szűk fél évre olyan személyiség került a lap élére, aki saját, jól körvonalazott művelődési – irodalmi programjának megvalósítási lehetőségét látta az újságban.

Révai újságírói programjában egyfajta ismeretterjesztői feladat érvényre jutását dicséri az irodalomtörténet.¹¹ Szerinte a jó újságíró széleskörű ismereteket és tájékoztatást nyújt, méghozzá a magyar nyelv művelésének nem titkolt szándékán keresztül:

mi nyereséges lelemények hozatnak elő, hol a' majorságnak, hol a' kereskedésnek elő mozdítására, mi ritka látatok az áldott természetnek közelebről való meg esmér tetésére; mi különös esetek az erköltsnek józanabb oktatására; mi gyönyörű

---

⁸ Ezt a problémát az életrajz előterébe helyezi: ÉDER Zoltán, *Révai Miklós*, Bp., Akadémiai, 1972. (*A múlt nagy tudósai*, főszerk. ORTUTAY Gyula).

⁹ BÍRÓ Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., Balassi, 1994, 269.

¹⁰ *A magyar sajtó története I. 1705–1848*, szerk. KÓKAY György, Bp., Akadémiai, 1979, 83.

¹¹ „...a Magyar Hírmondó megindítójánál kezdettől fogva emlegetett ismeretterjesztő célkitűzést ő még fokozottabban igyekezett aláhúzni, és ennek az újság stílusával is kifejezést akart adni.” – írja róla *A magyar sajtó története (i. m., 83.)*, de Rát Mátyás nyomának követését emeli ki BÍRÓ Ferenc is (BÍRÓ, *i. m., 275–277.*) Révai és Rát újságírói ars poeticájának összehasonlításáról l. még: *A Magyar Hírmondó. Az első magyar nyelvű újság*, Válogatás, s.a.r. KÓKAY György, Bp., Gondolat, 1981, 32–33, KÓKAY György, *Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában*, Bp., Akadémiai, 1983, 48–49. és UÓ., *Felvilágosodás, kereszténység, nemzeti kultúra*, Bp., Universitas, 2000, (*Historia litteraria* 8. szerk. HARGITTAY Emil - KECSKEMÉTI Gábor – THIMÁR Attila) 130–133. Révai újságírói tevékenységével magam is foglalkoztam: CZIBULA Katalin, *„erőltetek mind azon által Szép magyarságodra”*. *A Magyar Hírmondó Révai Miklós idejében = Historia litteraria a XVIII. században*, szerk. CSÖRSZ Rumen István, HEGEDŰS Béla, TÜSKÉS Gábor, Bp., Universitas, 2006, 476–493.

elme szülemények az észnek finomabb ki műveltetésére...Végre azután nem tely-
lyes gyönyörűség e, mind ezekről született nyelvünkön értekezhetni?¹²

Újságírói pályafutása igen rövid: a rend rossz szemmel nézi, hogy egy rendtag ilyen modern és világias tevékenységet folytat, és sürgősen visszarendelik a rendházba, Győrbe. Abból a szempontból azonban igen fontos állomás Révai pályafutásában, hogy a leglátványosabb kísérlet egy polgári értelmiségi státus kialakítására.

Az adott időszakban, az 1780-as években a polgári értékek legfontosabb reprezentálójaként formálódik a magyar színjátszás. Ugyan professzionális magyar nyelvű társaság csak 1790-ben jön létre, de a hivatásos német színjátszás igen népszerű a felvidéki és az erdélyi városokban, és az iskolai színjátszás egyre határozottabban orientálódik a világi színjátszás irányába. Ebben a kontextusban kell értékelnünk a csekély terjedelmű és értékű szöveget.

A játék cselekménye valóban nagyon egyszerű, mondhatni gyermeki: három kisgyerek első áldozatára készül a közelebről meg nem nevezett istenasszony számára. Az áldozó ifjú, a szentély szolgája megtanítja nekik, hogy az az igazi áldozat, amit őszintén, tiszta szívvel hoz az ember, ill. amiről lemondani, amitől megválni a léleknek nehéz. Ugyanakkor a gyerekek megtanulják a könyörületesség erényét is: nehezen hozott áldozatukat, a szép ruhát és a finom cseresznyét a koldusoknak adják; és megtanulják tisztelni a szabadságot: a fiúcskának a rabul ejtett kismadarat szabadon kell engednie az istenasszony kedvére és tiszteletére.

A téma alapján valóban alkalmi játékról van tehát szó. Maga Sonnenfels az előszóban elmondja – és Révai szorgalmasan és korrektül lefordítja – hogy számos körülményt kellett figyelembe vennie:

Schlichtern, wie ein vorlibergehendes (sic!) Schäfermädchen in den halboffenstehenden vergoldten Saal eines Palasts – so wagte ich dieses kleine Schäferspiel sich in die Hände der Leser – Die Zahl der Personen wurde vorgeschrieben. Die Vorstellung durfte eine Viertelstunde nicht überschreiten. Die Handlung mußte dem zarten Alter der spielende Personen, sie mußte unschuldigen Niegungen angemessen seyn – Und an welchem Tage? vor welchen Zuschauern? von welchen Personen sollte es aufgeführt werden? – Gleichwohl gab man dem Verfasser kaum zween Tage zur Ausführung: welche Schwierigkeit – Aber, die Monarchinn gebot, und der Verfasser gehorchte – er gehorchte; und dieß ist seine Schutzrede.¹³

---

¹² A' Magyar Hírmondónak a' következő 1784 esztendőbéli folytatása iránt való elő tudósítás.

¹³ *Das Opfer. Ein Schäferspiel von einem Aufzuge.* Auf die Geburtsfeyer Marien Theresiens 1761 = SONNENFELS *gesammelte Schriften.* Neunter Band, Wien, mit Baumeisterischen Schriften, 1786, 142. Révai fordításában: Rettegő félve, és mint egy futó félbenn, valami palotának fél nyiltan álló aranyozott szobájába, bé néző pásztor leány, úgy jó ez a' kis pásztor játék az olvasoknak kezekbe. A' játszó személyeknek számok ki szabott. Az elő állatás egy negyed óránál tovább nem tarthatott. A' dolgot a' játszóknak gyenge kis korokhoz, és ártatlan hajlandóságokhoz hozzá kellett alkalmaztatnom. Es mitsoda napon? Mitsoda nézők előtt? Mitsoda személyeknek kellett azt játszani? Noha e' felül alég adatott kép nap a' munkára. Ki nagy nehézség! De azt a' Fejedelem Aszszony parantsolta, és a' szerző engedelmeskedett – talám nevének kisebbségével – azonbann csak ugyan engedelmeskedett; és ez az ő védelem beszédje." (*Piarista iskoladrámák* II., 289.)

Tehát az alkalmi játékban a következőket kellett figyelembe vennie a szerzőnek:

1. a fellépő személyek számát, azaz négy gyerek állt a rendelkezésére
2. az előadás időtartamát: nem lehetett negyedóránál hosszabb az előadás
3. a cselekmény alkalmazkodjék az előadók életkorához
4. az alkalom a császárnő születésnapja
5. ennek megfelelően egy arisztokrata kör alkotja a nézőközönséget
6. magasrangú, a színjátszásban amatőr gyerekek játsszák a szerepeket

Mindehhez pedig a szerzőnek két nap állt rendelkezésére, és Mária Terézia személyes felkérésére történt.

Bizonyára be is mutatták a darabot a császárnő előtt.

Révai számára a szöveg azonban olyan értékekkel bír, hogy „ürességem telvén reá”, azaz szabad idejében „szép foglalatosságnak” tekintve ülteti magyarrá. Már ha hihetünk neki, és nem eleve iskolai színpadra szánta művét. A megjelenés évében kezdte meg működését a győri rajziskolában, elképzelhető tehát, hogy éppen azért került elő ismét a fordítás, mert előadatását is tervezte. Van adatunk ugyanis arra, hogy Révai iskolán kívüli foglalatosságokat is kitalált tanulói számára, és ezekben az időtöltésekben nagy szerepet kaptak a színpadias látványosságok. 1790-ben, amikor II. József halála után a koronát Bécsből ismét Budára szállították, és a küldöttség egy éjszakát Győrben töltött, Révai tanítványaival igencsak kivette részét az ünneplésben. A Hadi és Más Nevezetes Történetek, amelynek szerkesztői, Görög Demeter és Kerekes Sámuel levelezői jó viszonyban voltak Révaival, részletes tudósításban számolt be az eseményről. Az ünnepségek a város bécsi kapujánál kezdődtek, ahol

a Nemzeti Oskolabéli Ifjúság is ott kinn állott sorban, és ezekkel az öröm kiáltásokkal üdvözlötte a' szent Koronát: *Éljen a' Magyar Szabadság!...* Mihelyest bé setétedett, az egész Város inneplő világosítások által mintegy vetekedni látszatott a' fényes nappal. Először is a' Város Háza ablakain mindenütt a' két szárnyakon két két hegyesen végződő koszorús, és világokkal tsillogó Oszlopok láttatak. Ezt követte a' Rajzoló Oskola. A' közép ablakon kékes egen arany lángú nap ragyogott, mellyet ez a' fenn írás tetézt: *Napunk virradása*; alatta pedig ez olvastatott: *Egünk' derülése*; A' két közelebb való ablak tsak égő gyertyákkal világosodott: a' két szélsőn pedig ezek a' fenn írások tetszetek ragyogó lángokkal: *Törvényünk' ereje. Hazánk' újulása. Szabadság' épsége. Nemzetünk' élete*. Ezen Oskolának tanítója, ama szép igyekezeteiről már az egész Hazában esméretes Férfiu Tisztelendő Révay Miklós Úr, itt is különösen meg mutatta, mi igen érez a' szive a' Magyarságért. Minekutána így fel ékesítette volna Oskoláját: ugyan azokat a' Magyar Hegedűsöket már előre meg fogadván, kik a' bé járó pompánál a' Korona hintáját követték, a' tanuló apróbb Iffjúságnak is muzsikát tartatott. Az egész Városban egyedül nálla lévén a' Magyar Hegedűsök; mind oda gyűlt nem tsak a' Polgárság; hanem a' Nemességnek is Nagyobbada. Mindnyájan örömmel nézték, s' kivált a' Nemesek közzül sokan Tiszt. Révay urat meg ölelték és tsókolták, hogy maga ezen alkalmatossággal tisztességes Magyar ruhában lévén, (mellyet a' Papság is nagyobb illendőséggel meg viselhet Hazánkban, mint sem a németet) a' kisedekben úgy

élesztette a Magyar érzést, és Koronánk Haza térése idejének ezzel az innepléssel is mélyebben igyekezett sziveikbe bé oltani örvendetes emlékezetét.¹⁴

Révai tehát ötletesen (a korona mellől szerződttetett zenészekkel) és magyarságát hangsúlyozottan papi hivatala fölé helyezve (magyar ruhában jelent meg a rendezvényen) vette ki részét az ünneplésből, és kortársainak is feltűnt, hogy pedagógiai célokat is rendelt a közösségi munka mellé: a diákok aktív bekapcsolásával és az élményszerű ünnepléssel a hazafias érzést kívánta bennük ébren tartani.

Arról nincsen adatunk, hogy *Az áldozatot* Győrben bemutatták volna, de színpadi életének érdekes adaléka az az 1791. júl. 1-jei sajátos körülmények között lezajlott szombathelyi előadás, amely a ferences gimnázium diákjainak nevéhez fűződik, tehát egészen biztosan nem Révai közreműködésével jött létre:

...A' másik nevezetes dolog volt, a' nagyobb Tanulók' köz-múlattsága. Ki mentek ezek Kedd napon dél után, musikával az erdőre, egy fertály óránnyira a' Várostól; 's minekutánna el készült vólna zöld ágakból a' jádzó színjek, egy pásztori játékot jádzottak el estve felé – Sonnenfels' áldozatja szerént volt ki dolgozva a' játék; de nem tsak a' személyyek', 's jelenések nagyobb számára, hanem az Isten-Asszonyra nézve is különbözött amatol. A' Szabadság' Isten-Asszonyának Képét állították fel ugyan is a' jádzó színben, 's annak mellyére Magyar Ország' Tzimerét rajzoltaták... A' játékot juhász-tántz fejezte bé. Sok érdemes Nézői vóltak ezen mezei múltságának, 's tellyes meg-elégedéssel vették bútsújokat Tanulónk díszes Seregétől.¹⁵

Nem tudjuk biztosan, de valószínű, hogy Révai munkájáról van szó, hiszen a fordítás könyvalakban terjedhetett. Az alkalom egy olyan iskolai kirándulás lehetett, amelyet a korban recreatióknak neveztek.¹⁶ Mivel az iskolai oktatásban közvetlenül nem szerepelt testnevelés vagy tornaóra, a jó idő beköszönte után a hallgatók bizonyos időközönként – ez többnyire tanításmentes napokon történt – teljes iskolai létszámban kivonultak a környező rétre, ligetbe, tehát természeti környezetbe, ahol testedzéssel kapcsolatos gyakorlatokat mutattak be (pl. katonai gyakorlatok), színielőadásokat adtak elő, és szabadon is játszhattak. A kirándulás elsődleges célja a testmozgás volt, másodlagos célja viszont a mecénatúra megmozgatása: az iskolával együtt kivonultak a környék előljárói, vagyonos családjai, és miközben a diákok szórakoztatták őket, adományokat is gyűjtöttek, sőt a

---

¹⁴ Hadi és Más Nevezetes Történetek 1790. II. 267–268. Révai irodalmi munkásságában is megjelenik a korona hazahozatalának élménye: *A hazatért magyar koronának öröm ünnepére* írt verse (Bécs, Hummel, 1790). Nem lehetetlen, hogy a vers a győri ünnepségen is funkcióhoz jutott.

¹⁵ Hadi és Más Nevezetes Történetek, 1791, II., 235. WELLMANN Nóra, *Színházi hírek 1780–1803*. (A Magyar Hírmondó, a Hadi és Más Nevezetes Történetek és a Bécsi Magyar Hírmondó tudósításai) Bp., Magyar Színházi Intézet, 1982, (*Színháztörténeti Könyvtár* 13.), 74.

¹⁶ A hasonló iskolai ünnepségekről I. GUPCSÓ Ágnes, „*A Teatrumon mondanó*” avagy zene és színház a 18. századi iskolai szünnapokon = *Dráma – múlt, színház – jelen: Tanulmányok a dráma- és színháztörténet köréből*, szerk. CZIBULA Katalin – EMŐDI András – JÁNOS-SZATMÁRI Szabolcs, Nagyvárad, Erdélyi Múzeum Egyesület – Partium Kiadó, 2009, 259–271., és a jelen kötetben jelenik meg Csörsz Rumen István tanulmánya, amely szintén a recreatio művelődéstörténeti szerepét vizsgálja elsősorban a folklorizálódott zenei anyag révén. Szemelvénysszövegei pontosabb képet adhatnak az általunk bemutatott előadás atmoszférájáról, befogadói és előadói közegéről.

vendégek gyakran vendégül látták a tanulóifjúságot. Sonnenfels tematikája az áldozathozatal, adományozás problémájával nagyon is illett egy ilyen alkalomhoz. Ugyanakkor a „zöld ágakból” készült „jádzó színjek” alkalmas színhelyet biztosíthattak a pásztorjáték számára. Az 1791-es év politikai légkörét, a II. Lipót császár uralkodásába vetett közbizalmat bizonyítja az Istenasszony alakjának és kultuszának a megváltoztatása: az eredeti pásztori játék nem körvonalazza az istenséget, alakja elvont, semmilyen konkrét értéket nem kapcsol hozzá a szerző. A magyar iskolai ünnepségen viszont az Istenasszony alakja alkalmat teremt a magyar szabadság dicséretére, a nemzeti érték és a (rendi) szabadság kultikus tiszteletére.

Adva van tehát egy tipikus főúri színdarab, amatőr (még hozzá gyermek)-szereplőkkel, alkalomra készült, és ha előadták Mária Terézia tiszteletére, a közönség is az udvari színjátszás hagyományainak megfelelően viselkedhetett. Szerzőjének ha nem is tipikus munkája, de a felvilágosodás új, polgári értékeinek határozott és eredményes propagálója. A fordítást láthatóan a szerző személye sokkal jobban befolyásolja, mint maga a szöveg, hiszen mire magyar színpadra kerül, addigra az alkalmi főúri játék pásztorjáték sajátosságai átalakulnak, és a városi polgári keretek között egy aufklerista szellemiségű, nemzeti érzelmű előadássá változik.

A tipikus alkalmi főúri színjátszás szövege színpadi útját járva egy új közegben találja meg a helyét; a minta átalakul: Bécs, Sonnenfels egyfajta minőséget, garanciát képvisel, de a funkció megváltozik, polgári közegbe kerül, egy új réteg értékrendjét, hagyományát szolgálja – mondhatni éppen az udvari kultúra ellenében.